

תוכן העניינים

1	מבוא
3	"האימפריה אבודה"
19	תחנת הדלק
30	מהומות איריות
37	"ביהודים ולא בערבים"
49	אנדרטה להיטלר
59	דמעות באוויאן
68	"מלחמה קטנה שבשבילנו היא הכול"
78	איולתו של צ'רצ'יל
87	בין ים ומדבר
98	משחק כפול
106	אמריטסאר בבגדאד
114	"שלבו ידיים עם רוסיה"
131	פולין בפלשתינה
140	טוברוק על הכרמל
152	"אסיה לאסיאתים"
159	מוות בבוספורוס
168	הצלה וגאולה
177	יד המקרה

186	הערות
258	תודות
260	מפתח השמות
266	מפתח המקומות

“האימפריה אבודה”

מלון “בילטמור”, השוכן בניו יורק בין שדרות מדיסון לשדרות ואנדרבילט ובין הרחובות 43 ו-44, נחנך בערב ראש השנה האזרחית 1913. המבנה תוכנן על ידי משרד האדריכלים הנודע וורן אנד ווטמור (Warren & Wetmore), שתכנן גם את בית הנתיבות הסמוך, הגראנד סנטרל טרמינל – קתדרלת הרכבת האדירה של המטרופולין, שעוצבה בסגנון דומה ל”בילטמור” ואף הייתה מחוברת אליו באופן תת-קרקעי. מלון היוקרה נקרא על שם אחוזת בילטמור באשוויל שבצפון קרולינה, הנחלה האגדית של שושלת ואנדרבילט (Vanderbilt), שהתעשרה בתור הזהב של מסילות הברזל במאה התשע-עשרה. שורשיה ההולנדיים מגיעים לעיירה דה בילט שבמחוז אוטרקט.¹

מלון “בילטמור”, על 26 הקומות שבו ואלף חדריו, נבדל ממלונות פאר ניו-יורקיים אחרים לא רק בסגנונו, השואב ממסורות הבנייה האיטלקית והצרפתית, ולא רק בחומרי הגלם המובחרים – אבן גיר, גרניט, טרקוטה – ששימשו לבנייתו. המבקרים בו יכלו להתרשם במיוחד מן הגנים האקזוטיים שלו, המחברים את שני חלקיו ומזכירים לעתים את הגנים התלויים האגדיים של בבל.² “בילטמור” הטביע חותם ספרותי ביצירת המופת של ג’יי די סלינגר (Salinger) מ-1951, התפסן בשדה השיפון, שבו מתוארת סצינה של פגישה מביכה תחת השעון המפורסם החולש על מבואת המלון.³ הגלריות ששכנו במלון במשך יותר משני עשורים תרמו גם הן לפרסומו. בר המלון, שבאופן מסורתי היה פתוח לגברים בלבד, העלה את המלון לכותרות בעקבות מחאה פמיניסטית שעוררה הד ציבורי גדול. ב-1981 סגר המלון את דלתותיו. המבנה הופשט עד ליסודות, ולאחר שיפוץ הוסב הבניין לשימושים אחרים.⁴

הודות למיקומו המרכזי ולנגישותו היה ה”בילטמור”, על מסדרונותיו המרווחים ואולמותיו רחבי הידיים, מקום פופולרי לכנסים פוליטיים ולאסיפות חגיגיות אחרות. התעשיין הנרי פורד הקים שם ב-1915 את מטה התקשורת שלו בניסיונו לתווך ולפייס בין הצדדים היריבים במלחמת העולם. ב-1916 נחתם ב”בילטמור” החוזה שהעביר את איי הבתולה מדנמרק לשליטת ארצות הברית.⁵ בין 9 ל-11 במאי 1942 נערכה ועידה יוצאת דופן נוספת במלון, וליתר דיוק באולם הסעודה שלו שהוסב לאולם כנסים.

ועידה זו הכניסה את השם "בילטמור" גם אל דפי ההיסטוריה הלאומית היהודית.⁶

ב-9 במאי 1942, בשעה שבע בערב, בדיוק לאחר צאת השבת, הצטופפו באולם הכנסים של בילטמור 586 משתתפים, מהם 519 נציגים אמריקאים ו-67 מוזמנים מחו"ל. מזג האוויר בחוץ היה נאה, והטמפרטורות רגילות לעונה; התחזית שהודפסה בעמוד 27 של ניו יורק טיימס מאותו יום צפתה 57 מעלות פרנהייט, כלומר כ-14 מעלות צלזיוס בערב פתיחת הוועידה. אך גם מזג אוויר פחות נאה לא היה מונע את הגעת המשתתפים, שכן לרשות הבאים ברכבת עמדה מעלית מתחנת גראנד סנטרל ישירות אל מבואת המלון.⁷

לניו יורק טיימס היו נושאים נוספים לדווח עליהם מלבד מזג האוויר. הכותרת שהתנוססה באותיות גדולות בעמוד הראשון הייתה עשויה לעודד את רוחם של המשתתפים: "היפנים נהדפו בקרב גדול באוקיינוס השקט".⁸ הרב סטיבן וייז (Wise), נשיא הקונגרס היהודי העולמי ויו"ר ועדת החירום האמריקאית לעניינים ציוניים (American Emergency Committee for Zionist Affairs) שיזמה את הוועידה, התייחס בנאום הפתיחה שלו לקרב שהתרחש יום קודם לכן בים האלמוגים. הוא הילל אותו כ"אות ונבואה" לקראת יום שחרור האנושות.⁹

כמשך ימי הוועידה הגיעו דיווחים נוספים שבישרו על תקווה באופק. עד אז ספגו בעלות הברית בעיקר מפלות כואבות בזירת המזרח הרחוק. רק יומיים לפני פתיחת הוועידה נכנעו הכוחות האמריקאיים בפיליפינים.¹⁰ בסוף פברואר עלה בידם של היפנים להשמיד צי שלם של בעלות הברית בים ג'אווה. לאחר התבוסה הצורבת של הבריטים בסינגפור בתחילת החודש נפתחה בפני היפנים הדרך למקורות האספקה של איי הודו המזרחית ההולנדית. דיווח נוסף מן הניו יורק טיימס של 9 במאי התגלה בהמשך כהרה גורל למהלך המלחמה: במסגרת מבצע "חיפוי פלדה" (Ironclad) נחתו כוחות חיל הים הבריטי במדגסקר וכבשו את נמל המים העמוקים דייגו סוארז, אנטסירננה של היום. במקביל, הם חצו עם לא פחות מחמישים אוניות מלחמה את דרום האוקיינוס האטלנטי והקיפו את כף התקווה הטובה. מטרת המבצע הייתה בראש ובראשונה למנוע מן היפנים להשיג דריסת רגל באי הנשלט על ידי צרפת של וישי, ולהקים בו בסיס ימי שממנו ניתן יהיה לחלוש על האוקיינוס ההודי.¹¹

באוקיינוס ההודי, באותו "אגם בריטי" אסטרטגי, נעו שיירות אדירות של אספקה, נשק וציוד שתמכו בשלוש זירות מלחמה מקבילות: דרך "המסדרון הפרסי" (Persian Corridor) המשתרע עד שפך נהר הוולגה אפשר היה להזין את הצבא האדום מכיוון דרום; בנמלי הודו נפרק מטען שהוסע לרוב ברכבות דרך תת-היבשת אל מזרח הראג', ומשם הוטס הלאה לדרום סין בעבור כוחותיו

של צ'יאנג קאי־שק; ודרך הים האדום הגיעו משלוחי ציוד לארמייה הבריטית השמינית המוצבת במצרים, שנועדה לבלום את התקדמותם של צבאות הציר מצפון אפריקה מזרחה, למזרח התיכון, בין היתר גם לפלשתינה. התבססות יפנית במרחב מפתח זה של האימפריה הבריטית הייתה אם כן מקלה על צבאות הציר לצעוד דרך מצרים והקווקז ולמזג את שתי החזיתות הנפרדות, הקונטיננטלית והים־תיכונית, ואולי אף לחבר אותן אל החזית האסייתית־אוקיינית.¹² מבצע "חיפוי פלדה" נועד להסיר את האיום הזה.

ב־10 במאי, ביומה השני של "ועידת בילטמור" ועל רקע התפתחויות אלה, שידר הבי.בי.סי את נאומו האופטימי של וינסטון צ'רצ'יל לעולם כולו – אותו "מסר של עידוד", במילותיו.¹³ את האופטימיות שהפיחו החדשות מהחזית השלימה ידיעה נוספת שהתקבלה באותו יום מווינגטון על הצלחתו של מבצע שהתנהל כבר מאמצע אפריל: שישה־עשר מפציצים קלים שהמריאו מנושאת מטוסים אמריקאית באוקיינוס השקט הצליחו, במה שנודע לימים כ"פשיטת דוליתל" (Doolittle Raid) המהוללת, להפציץ ערים ביפן גופא. ביום האחרון לוועידה יכלו הנוכחים במלון "בילטמור" לקרוא בניו יורק טיימס גם על פעולה מוצלחת זו, שהוכיחה לראשונה מאז פרל הארבור כי ביכולתם של האמריקאים לפגוע בלב הקיסרות.¹⁴

את הגעתן של הידיעות המעוררות משרה הקרב דווקא בעת פתיחת הוועידה הציונית במלון "בילטמור" לא ניתן היה לצפות מראש. הוועידה, שהתכנסה מפני שלא ניתן היה לקיים קונגרס ציוני עולמי בשעת מלחמת עולם, תוכננה זמן רב מראש. סוף המלחמה – הניצחונות באל־עלמיין בנובמבר 1942, בסטלינגרד בחורף 1942–1943 ובמערכה האטלנטית באביב 1943 – עוד לא נראה באופק באותה שעה. וגם אם ניצחון בעלות הברית היה משאלת לב, ואולי אפילו הערכה זהירה, לא ניתן היה לדעת בשום אופן מתי תיפסק הלחימה.

גם על נושא זה אפשר ללמוד מן הניו יורק טיימס שנקרא בבילטמור ב־9 במאי 1942. ידיעה אחת שהודפסה בעמוד השלישי יכלה, בצירוף הידיעות שהגיעו זמן קצר לאחר מכן, דווקא לנסוך יאוש בקוראים. דווח שם על נאום שנשא ערב קודם לכן בווינגטון סגן הנשיא האמריקאי הנרי א' ואלאס (Wallace) במסגרת הקונגרס העולמי השני לניצחון הדמוקרטיה וארגון העולם (World Congress on Democratic Victory and World Organization). בערב הגאלה של הקונגרס נכחו נציגיהן של יותר משלושים מדינות, ובהם שר החוץ של הממשלה הצ'כוסלובקית הגולה יאן מסריק (Masaryk) וכן שגרירת ארצות הברית שגורשה מנורבגיה, פלורנס ג'פרי הארימן (Harriman).¹⁵ דבריו של ואלאס לא היו משובבי נפש. על התקווה שתיפתח בקרוב חזית שנייה באירופה הוא הגיב בכיטול: עוד מוקדם מדי. בעלות הברית, ניבא,

עומדות לקראת “משבר קיצוני” בקיץ ובסתיו הקרובים. במקום מפנה חיובי הוא חשש מהירדרדות חדה בעמדת “האומות המאוחדות”, כפי שבעלות הברית החלו לקרוא לעצמן באותו זמן. הוא אף לא שלל מתקפה יפנית על אלסקה, ולמעשה על החוף הצפון-מערבי האמריקאי כולו, מלווה אולי במהלכים חתרניים של גרמניה באמריקה הלטינית. לרשות היטלר עמד חלון זמן של כשנתיים עד מפלתו הבלתי נמנעת, העריך ואלאס, והפיהרר ינצל אותו עד תום להשלמת מלאכת החורבן שלו בכל האמצעים. רק ב־1944, הוא העריך, יגיע מערך הייצור המלחמתי לנקודה שבה יוכל להביא לבעלות הברית את הניצחון על מדינות הציר. סגן הנשיא האמריקאי ידע היטב על מה הוא מדבר: ואלאס עמד בראש הוועד למלחמה כלכלית (Board of Economic Warfare) והוועד לתעודות וחלוקת אספקה (Supply Priority and Allocation Board).¹⁶

חלון הזמן בן השנתיים שעליו דיבר ואלאס במאי 1942 אכן נסגר עם פלישת בעלות הברית לנורמנדי ביוני 1944. את העובדה שבאותן שנתיים התחולל מה שיקרא בעתיד “השואה” איש לא יכול היה לדעת באותה עת – לא בכנס בווישינגטון ולא בוועידה בניו יורק. אמנם כבר היה ידוע לכול כי מאז הפלישה הגרמנית לברית המועצות, מאז “מבצע ברברוסה”, בוצעו פשעים מחרידים ומעשי טבח נגד האוכלוסייה היהודית במזרח אירופה. אבל הידיעה על הוצאתו לפועל של רצח עם שיטתי, לעומת זאת, עדיין לא נודעה ברכים.

הדיונים ב“ועידת בילטמור” כמעט שלא נגעו במהלכיה של מלחמת העולם או בשאלות השעה. הם פנו פנימה והלאה, לעבר העתיד. לנגד עיני המשתתפים עמדה הקמת מדינה יהודית אחרי המלחמה. ואכן, הוועידה הניו-יורקית נחתמה ב“תוכנית בילטמור” המפורסמת של התנועה הציונית, אשר קראה לכינונה של “קהילייה” (Commonwealth) יהודית בפלשתינה. הביטוי האניגמטי נועד בעיקר לקרב גם את הספקנים בקרב יהדות ארצות הברית לרעיון ההגשמה הציונית.¹⁷ מעבר לשאלת שמה של היישות המדינית היהודית, התביעות הפוליטיות שעליהן הוסכם ב“בילטמור” הצביעו על כינונה של מדינה יהודית ריבונית לכל דבר. החלטות בנושאי הגירה ורכישת קרקעות, למשל, צריכות יהיו לעבור מסמכות שלטון המנדט הבריטי לידיה של הסוכנות היהודית; גם צבא יהודי יוקם, והוא יצטרף לברית הצבאית של האומות המאוחדות.¹⁸ מחלוקות פנים-ציוניות, כמו שאלת גבולותיה של הישות שתקום או חלוקתה האפשרית של הארץ, נעקפו בזהירות. רעיונות דו־לאומיים של הקמת מדינה יהודית-ערבית משותפת נדחו על הסף; על כל פנים, “השאלה הערבית” דורגה בעדיפות נמוכה לעומת פתרון “הבעיה היהודית”.¹⁹ לא בכדי טענו נציגי “מפלגת המדינה העברית”, הפלג הרוויזיוניסטי שנותר בהסתדרות הציונית העולמית, למעין

זכויות יוצרים על התוכנית שנוסחה ב"בילטמור"²⁰. בפועל היה בתוכנית זו משום חזרה למקורות ההרצליאניים של הציונות המדינית – אותה רוויזיה שעל שמה נקראו הרוויזיוניסטים.

שני מסמכים מאפשרים הצצה אל נסיבות התכנסותה של "ועידת בילטמור", מהלכה ומשמעותה: פרוטוקול של כ-500 עמודים מוקלדים במכונת כתיבה של הדברים כפי שנאמרו בעל פה, ותצלום נודע המנציח את הרגע המשמעותי.²¹ מן הפרוטוקול ניתן ללמוד כי היו אלה המארגנים, ועדת החירום האמריקאית לעניינים ציוניים, שהכתיבו את הכוריאוגרפיה של הוועידה, וכי התוצאה הלמה היטב את מטרתם: קריאה כלל-ציונית להקמת ישות מדינית יהודית – אחרי המלחמה.

המקור החזותי אינו נופל מן העדות המילולית של הפרוטוקול. זוות הצילום, מעומק אולם הכנסים, מאפשרת להבחין בין הנציגים היושבים בקדמת התמונה ומפנים את גבם למצלמה, ובין יושבי הראש שניצבים מולם בשתי שורות מקבילות ומוגבהות. במרכז התמונה – על רקע דגל מפואר רקום כוכבים שבראשו העיט האמריקאי, משמאלו דגל ארצות הברית וממימנו הדגל הציוני – לוכד את המבט דוכן הנואמים. מאחוריו עומדת הדמות הבולטת ביותר בוועידה, חיים ויצמן, נשיאה הוותיק של ההסתדרות הציונית העולמית. כדי לצפות בו נואם פונים לעברו כמה מיושבי הראש בשורה שלפניו. פנייתם מטשטשת את החלוקה בין נציגים ליושבי ראש, בין קהל לבמה.

אלא שסצינת ההרמוניה הקולקטיבית והאחדות, כפי שנצרכה בצלולואיד, עלולה להטעות. במיוחד מטעה העמדה הבולטת שתופס בתמונה הנואם שעל הדוכן הגבוה, אשר יוצרת מצג שווא של כוחו הפוליטי של ויצמן. בכך משקף הצילום יותר את העבר מאשר את העתיד. יותר מכול מתעדת "ועידת בילטמור" את שירת הברבור של הדמות המשמעותית ביותר בציונות אחרי הרצל. ויצמן אמנם התקבל באהדה בארצות הברית גם מחוץ לציבור היהודי,²² אולם העידן שסימל הגיע ב"בילטמור" אל סופו. בדיעבד, הענקת טבעת החותם של הרצל לוויצמן על ידי סטיבן וייז במעמד סיום הוועידה, לקול תשואות הקהל, נדמתה יותר למתנת פרידה מאשר לטקס הכתרה.²³

בשחיקת סמכותו של ויצמן ניתן היה להרגיש כבר בהכנות לוועידה. מי שקרנו עלתה היה דוד בן-גוריון, יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית – הממשלה בפועל של היישוב היהודי בפלשתינה – והוא שקבע את מהלך הדברים. יותר מכל דמות אחרת, השאיפה להקמת ישות מדינית בפלשתינה-א"י, שאיפה שקיבלה קול פומבי ב"בילטמור", נקשרה בדמותו. כדי לממש אותה לאחר ניצחון בעלות הברית במלחמה, כפי שהוסכם בוועידה, נדרש מפנה בפוליטיקה הציונית: התרחקות מבריטניה, שעמה ויצמן היה מזוהה יותר מכול, והתקרבות

לארצות הברית. שינוי כיוון זה, שהחל עוד לפני הוועידה בניו יורק, זכה ב"בילטמור" לאשרור.²⁴

ויצמן ובן-גוריון צמחו שניהם באותה סביבה יהודית זעיר-בורגנית ומזרח-אירופית של מפנה המאות התשע-עשרה והעשרים. ולמרות זאת, מבחינת ההביטוס הם היו הפכים גמורים זה של זה. ויצמן, הכימאי שזכה להצלחה גדולה באנגליה ושהתיישב במנצ'סטר, קיבל ב-1910 אזרחות בריטית. הישגיו בפיתוח חומרי נפץ במהלך מלחמת העולם הראשונה פתחו לפניו ערוצים בחלונות הגבוהים של הפוליטיקה הבריטית. ברוח המסורת של השתדלנות היהודית, ויצמן ניצל את הערוצים האלה כדי לקדם את העניין הציוני. בנובמבר 1917 התממש הישגו הדיפלומטי הגדול ביותר: הצהרתו של שר החוץ הבריטי ארתור ג'יימס בלפור, שבה הכריזה ממשלת הוד מלכותו כי היא רואה בעין יפה את השאיפה להקמת בית לאומי לעם היהודי בפלשתינה וכי היא תתמוך ביישומה.²⁵ הסכמה עקרונית זו נכנסה אל כתב המנדט כאשר הבריטים קיבלו מחבר הלאומים את האפטרופוסות על הארץ.

הצהרת בלפור היא שהעניקה לוויצמן הילה פוליטית והייתה המקור למוניטין שלו במשך עשורים. אלא שמקור כוח זה נשאר בתוקף רק כל עוד הכתר הבריטי וממשלותיו היו מוכנים להכיל את יעדי התנועה הציונית בפוליטיקה העולמית שלהם. מבחינה זו, התנאים השתנו לרעה. במאי 1939, בריטניה הוציאה את "הספר הלבן" בתגובה לזעזועים שהורגשו במזרח התיכון כתוצאה מהפלישה האיטלקית לאתיופיה ב-1935 והמרד הערבי שפרץ מיד אחריה בפלשתינה. הוא הטיל מגבלות דרקוניות על ההגירה היהודית לפלשתינה בחמש השנים הבאות, צמצם דרמטית את רכישת הקרקעות הציונית ודחה בעשר שנים את הקמתה של ישות מדינית בפלשתינה. ישות זו עתידה הייתה להתבסס על שלטון הרוב, ובפועל על רוב פוליטי ערבי, ותושביה היהודים היו עתידים לחיות בה במעמד של מיעוט במקרה הטוב. בכך ירד המסך על עידן ויצמן.

בן-גוריון, הצעיר מוויצמן כמעט עשר שנים, קורץ מחומר אחר. משלב מוקדם הוא ביקש למצב את עצמו כחלוץ ופעיל פוליטי של הציונות העובדת בפלשתינה. אל הפסגה הראשונה שלו הגיע ב-1935, עם מינויו ליושב ראש הנהלת הסוכנות היהודית. התרחקותו האטית של שלטון המנדט הבריטי מן התנועה הציונית האיצה בו לפעול למען העניין הציוני באמריקה.

הזיקה הציונית לעבר אמריקה נהנתה מתנאי פתיחה טובים. בעוד שהאליטה היהודית האמריקאית המבוססת, שהייתה ברובה ממוצא גרמני, תפסה את היהדות בראש ובראשונה כדת, ולמעשה כאמונה אחת מני רבות, הרי שלמהגרים היהודים ממזרח אירופה וצאצאיהם, שבינתיים היו לרוב ביהדות ארצות הברית,

הייתה תודעה קיבוצית אתנית חזקה. בעיני מי שכאו לחפש את מזלם באמריקה היה העולם החדש "די גאָלדענע מדינה" – הארץ המוזהבת – מקום נכסף של שוויון זכויות וניידות חברתית. הם היו משוכנעים בביטחון ובגאולה החילונית שהציעה להם אמריקה, ושאפו להישאר בה לצמיתות. לא ניתן היה לצפות מהם לקרובן אישי למען הציונות וארץ ישראל, אולם בהחלט אפשר היה למצוא בקרבם תמיכה גורפת בתוכנית להקמת מדינה יהודית אחרי המלחמה.²⁶

בן-גוריון שהה תקופה ממושכת בארצות הברית עוד במהלך מלחמת העולם הראשונה. הוא למד ביסודיות את המערכת הפוליטית של הרפובליקה האמריקאית ובחן מקרוב את אורחות החיים של יהודי ארצות הברית.²⁷ עוד לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה הוא הוכיח חוש יוצא דופן ביחס לשתי מגמות פוליטיות השלובות זו בזו, שהתבררו בהמשך כחשובות לציונות: העברת משקל פנים-יהודית מיהדות אירופה ליהדות אמריקה, ותזוזה כללית של מרכז הכוח העולמי מבריטניה לארצות הברית – העברת שלטון מסודרת של ממש, *translatio imperii*, מן הממלכה המאוחדת אל ארצות הברית של אמריקה.²⁸

סימנים ראשונים להידלדלותה של האימפריה הבריטית אל מול עליית כוחה של אמריקה ניתן היה לזהות במזרח הרחוק לאחר מלחמת העולם הראשונה. ב-1922 החליטה בריטניה שלא להאריך את הברית שלה עם יפן, שעליה שמרה מאז 1902, ונטתה תחת זאת לכיוון ארצות הברית, על רקע היריבות האמריקאית-יפנית בסין ולבקשתם של הדומיניונים שלה באוקיינוס השקט.²⁹ תוצאה אחת של מערך חדש זה הייתה הכינוס שהתקיים בווינגטון ב-1921/2 ושדן בהאטת מירוץ החימוש הימי באזור, ובמיוחד בהגבלת בנייתן של אוניות מלחמה כבדות על ידי יפן וארצות הברית. ההסכם שנחתם בסופו של דבר היה אמנם לרוחם של הבריטים, אשר ביקשו לשמור על הסטטוס קוו באזור, אולם היה בו משום הכרה ראשונה בארצות הברית כשווה במעמדה.³⁰

כנגד האיום הגובר שיצרה שאיפתה של יפן לצי משלה ביצרו הבריטים את סינגפור, המצודה שלהם בין האוקיינוס השקט לאוקיינוס ההודי. במקרה של מתקפה יפנית, המושבה המבוצרת הייתה אמורה להדוף את התוקפים לפחות עד הגעת הצי המלכותי מן האיים הבריטיים. ביצור סינגפור לא הצליח להשקיט לאורך זמן את חששותיהן של המושבות הבריטיות באזור, שנותרו ללא הגנה מספקת. העובדה ש"חוזה ווינגטון", שבו הפגינה בריטניה את חולשתה, נחתם ב-1922, באותה שנה שבה בריטניה קיבלה את המנדט על פלשתינה, התגלתה בהמשך כבעלת משמעות רבה.

לפנייה מבריטניה אל אמריקה, שאותה קידם בן-גוריון לפחות מאז 1940, היו סיבות רבות וטובות. בראש ובראשונה, ארצות הברית הייתה חופשייה יותר משיקולים ואילוצים גלובליים לעומת האימפריה הבריטית המסועפת וחובקת

העולם. הסוגייה הערבית הסבוכה לבדה, ועוד יותר ממנה הסוגייה הקיומית של הוודו, כפו על בריטניה שוב ושוב לערוך תערופים כואבים. בארצות הברית, לעומת זאת, היחס כלפי הציונות ורעיון הבית הלאומי היהודי נקבעו בראש ובראשונה לפי שיקולים פוליטיים פנימיים.³¹

בשעה שהנציגים השונים התאספו במלון "בילטמור" בתחילת מאי 1942 כדי לדון בהקמתה של מדינת לאום יהודית אחרי המלחמה, העתקת הכוח מבריטניה לאמריקה כבר הושלמה במסגרת הצבאית של בעלות הברית. עתה נותר רק לתת לעובדה המוגמרת ביטוי גם במסגרת הציונות. יישומה התבטא בצורת העברת השרביט, שלוותה בלא מעט מתחים, מוויצמן לבן-גוריון. העברה זו הושלמה בקונגרס הציוני הראשון שנערך לאחר המלחמה, בבאזל ב-1946: ויצמן, לימים נשיאה הראשון של מדינת ישראל, לא נבחר מחדש לתפקידו כנשיא ההסתדרות הציונית או ליתר דיוק בחר שלא להתמודד.³² באותו זמן הגיע לשיאו המרד הציוני נגד שלטון המנדט, בעוד האימפריה הבריטית, שהייתה העוגן הפוליטי של השתדלויותיו של ויצמן במשך כמעט חצי מאה, נמצאה עם סיומה של מלחמת העולם הראשונה במצב של גסיסה מתמשכת.³³ מאחורי התפטרותו של ויצמן והפגיעה במעמדו עמדו אותם ציונים אמריקאים שכבר ב"בילטמור" הלינו בקוצר רוח על הדרך הבריטית שהתווה. אבא הלל סילבר (Silver), רב בית הכנסת "תפארת ישראל" בקליבלנד שבאווהיו, אשר נשא בבילטמור את אחד מנאומו היסוד של הוועידה, הוביל במידה רבה את המהלך.³⁴

סילבר הציב את הקשר ההיסטורי בין שקיעת האימפריה הבריטית וזריחת ארצות הברית במרכז הדברים שנשא בניו יורק.³⁵ הוא הצביע למשל על ההתפתחויות הצבאיות במזרח הרחוק, ובמיוחד על הכניעה המשפילה של הבריטים בהונג קונג ובסינגפור. לדבריו, הסיבה למפלות הבריטיות המתרבות הייתה ברורה: העמים שחיו תחת שלטון אירופי קולוניאלי היו אדישים למדי כלפי הכובשים היפנים. את ההתגוששות בין בעלות הברית למדינות הציור הם ראו כמאבק בין אימפריות זרות להם לחלוטין ואפילו עוינות, שהסכסוך ביניהן כלל לא נוגע להם. תוצאה ישירה של המגמה הזאת, לדברי סילבר, הייתה הקריסה הברורה של המערכת הקולוניאלית. הדבר נכון ביחס לחצי האי המלאי ולבורמה, וסילבר היה משוכנע כי הוא יורגש יותר ויותר גם בהודו עצמה. כך גם לגבי פלשתינה, ולמעשה לגבי המרחב הקולוניאלי כולו. את שורשי המגמה ההיסטורית הזאת הוא זיהה כמאבק האירי נגד השלטון הבריטי.³⁶

במחצית הראשונה של המאה העשרים היה המיתוס האירי מודל חיקוי להתקוממויות האנטי-קולוניאליות והאנטי-בריטיות המתרבות והולכות מסביב לעולם. בארצות הברית, הנרטיב האירי עורר מחדש את סיפור המרד הקאנוני

של האמריקאים נגד המלך האנגלי. כך התקרב הסנטימנט האנטי-בריטי שהורגש בקרב משתתפי הוועידה ב"בילטמור" אל לב לבה של הפטריוטיות האמריקאית.

בנאומו, שנקטע שוב ושוב במחיאות הכפיים של הקהל, הדגיש סילבר את הקרבה הפוליטית בין יהודים לאירים בהזכירו את היסטוריית האמנספיצה של שתי הקבוצות בבריטניה במחצית הראשונה של המאה התשע-עשרה. הוא קרא מעל דוכן הנואמים מכתב שבו דניאל או'קונל (O'Connell), אבי המאבק האירי-קתולי לאמנספיצה, הפציר בשתדלן היהודי-בריטי אייזק לאון גולדסמית' (Goldsmith) להילחם בעיקשות בפרלמנט בווסטמינסטר למען שוויון הזכויות של בני דתו.³⁷ סילבר בוודאי ראה לנגד עיניו את מחאותיהם ההמוניות של האירים הקתולים, אותן "התקהלויות ענק" (Monster Meetings) שנודעו כאימת הבריטים,³⁸ בקריאתו ליהודי ארצות הברית לצאת לרחובות למען המטרה הציונית. השוואה מפורשת עם הצבא האירי הרפובליקני, ה-IRA, והמאבק המזוין שלו בבריטים בשליש הראשון של המאה העשרים הייתה סרת טעם בעיני הציונים הנוכחים ב"בילטמור", אשר חרף ההקצנה הגוברת בשורותיהם עדיין דבקו במתינותם.

נאומו של סילבר הסתיים בקביעה הנחרצת שעתידיה של פלשתינה לא יוכרע בלונדון אלא רק בושינגטון. באשר למלחמת העולם, לדעתו של סילבר היו אזרחי אנגליה ראויים לכל שבח על עוז רוחם, אך הממשלה הבריטית עצמה לא הזכרה בנאומו. האומץ והעוז יישאו את העם הבריטי אל הניצחון, לדבריו, ועתידים להביא גם לעם היהודי את ניצחונו. סילבר אמנם דיבר אל הקהל, אך דבריו הופנו אל ויצמן בדרישתו לייצוג אמיץ ונחוש יותר של המטרה הציונית. לנוכח מחיאות הכפיים הרועמות הוא חתם את נאומו: "אני ממליץ זאת למנהיגכם הדגול, ד"ר חיים ויצמן".³⁹

הלך הרוח ששרר ב"בילטמור" עורר בוויצמן מורת רוח עמוקה. הדעה הרווחת מקיר לקיר בוועידה, שלפיה האימפריה הבריטית נידונה למפלה, לא התקבלה על דעתו של ויצמן, הבריטי-מבחירה. קביעתו של בן-גוריון כי "האימפריה אבודה", כך לפחות טען ויצמן, הייתה בעיניו בלתי נסבלת.⁴⁰ גם מבחינה אישית היו ימי הוועידה קשים בעבורו. ההתקוטטות המתמשכת עם בן-גוריון הותירה את אותותיה בבריאותו, ויכולת הראייה שלו הלכה ונחלשה. נוסף על כך פקד אותו אסון גדול. שבועות בודדים קודם לכן נהרג בנו הצעיר מיכאל עוזר, טייס חייל האוויר המלכותי, בהתרסקות מטוסו במפרץ ביסקאיה. בעיני ויצמן, ועידת בילטמור וכל מה שנקשר בה היו מאוסים כל כך, עד שבזיכרונותיו הוא לא הקדיש לה ולו מילה אחת.⁴¹